

Arbetshistoria

Meddelande från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek
Nr 44—45 • Årg 11—12 • 4/1987—1/1988

Kvinnorna fram!

Proletärkvinnor, Ohoj!

Stockholms Allmänna kvinnoklubb 1892—1930

av *Hjördis Levin*

Stockholms Allmänna kvinnoklubbs medlemmar tillhörde arbetarklassens övre skikt, den s k arbetararistokratin, skriver Hjördis Levin, sedan hon identifierat 226 av de 283 kvinnor som gick in i klubben under åren 1892, 1897 och 1902 genom att jämföra klubbens medlemsmatriklar mot mantalsuppgifter.

Stockholms Allmänna kvinnoklubb fick kontinuitet och stabilitet av en fast kärna kvinnor som gick med redan vid det första mötet den 11 juni 1892. Annars strömmade större delen av kvinnorna ut ur klubben lika fort som de strömmade in.

Hjördis Levin är författare och forskar för närvarande om Knut Wicksell och barnbe-gränsningsfrågan under åren 1880—1882.

"Proletärkvinnor Ohoj! Alla Stockholms proletärkvinnor, såväl gifta som ogifta, inbjudes härmed till möte i afton kl halv nio, Tunnelgatan nr 12, 2 tr upp för bildandet av en allmän kvinnoklubb. Infinnen Eder i massa!"

Så löd ett upprop publicerat i Socialdemokraten sommaren 1892.¹ Till det utlysta mötet kom femtionio kvinnor, och Stockholms Allmänna kvinnoklubb bildades den 11 juni 1892. Under första året fick klubben sammanlagt 191 medlemmar.²

Vilka kvinnor var det som kom till klubben? Var de unga eller gamla? Var de gifta eller ogifta? Var de fattiga och hade många barn? Bodde de trångt och eländigt?

De här frågorna beslöt jag mig för att försöka besvara och tillbringade därför över två månader från morgon till kväll på Stockholms Stadsarkiv. Min ledtråd var den gamla medlemsmatrikeln i klubbens arkiv. I den finns kvinnornas namn och i de flesta fall även adress. I något enstaka fall finns ett yrke angivet.

Den gifta kvinnan doldes bakom sin mans namn

En efter en dunsade tunga buntar med mantalsuppgifter ned på mitt bord. Efter några timmars arbete var jag varje dag lika dammig från topp till tå. Att lösa upp paket som kanske legat orörda i bortåt hundra år och bläddra igenom tusentals mantalsblanketter är ett smutsigt göra. Spänningen var lika stor för varje

bunt jag öppnade. Skall jag finna henne — Ida, Karolina, Emma, Johanna, Kristina?

Att forska efter gifta kvinnor i gamla mantalsförteckningar är som att leta efter en nål i en höstack.

Den gifta kvinnan doldes bakom sin mans namn. Hon var ju, kan tänka, inte myndig förrän 1920. Hade hon ett ovanligt namn gick det ganska bra att hitta henne, men om hon hette Ida Johansson eller Anna Karlsson var det bra mycket värre. Då fanns det kanske fyra eller fem män som hette Johansson på den uppgivna adressen. Då gällde det att hitta en Johansson vars hustru hette Ida. Men om det fanns två Johansson och båda hade en hustru som hette Ida i samma hus? Hur skulle jag då veta vilken av de två Idorna som var den jag sökte? Det hände vid något tillfälle att jag måste lämna frågan öppen och placera kvinnan bland de icke identifierade. Av olika orsaker måste jag ibland öppna fem-sex buntar innan jag hittade den kvinna jag sökte eller vågade vara säker på att det var rätt person. Så mycket mer välkommen var hon när jag äntligen fann henne. Jag öppnade mer än trehundra buntar innan jag gav upp. Då hade jag identifierat 226 av de 283 kvinnor som gått in i Stockholms Allmänna kvinnoklubb under åren 1892, 1897 och 1902.³

Under tiden arbetet pågick hade nämligen mitt intresse för uppgiften stegrats och jag började undra: Hur länge stannade kvinnorna kvar i klubben? Hur såg medlemsrekryteringen ut i fort-

sättningen? Jag gick tillbaka till medlemslistorna och märkte att tre årtal var intressanta ur den aspekten att klubben då fått betydligt flera nya medlemmar än under de mellanliggande åren. Årtalen var 1897, 1902 och 1907 och de passade även bra ur forskningssynpunkt emedan åren markerade femårsperioder. Tyvärr måste jag uppge tanken på att identifiera de kvinnor som gick in i klubben 1907, av det skälet att adresserna inte längre fanns angivna på medlemslistorna. Att ta fram så många kvinnor med hjälp av enbart namnen bedömde jag som en orimlig, ja, kanske omöjlig uppgift.

1892: Genomsnittskvinnan var drygt trettio, gift och hade 2,5 barn

Vad lyckades jag nu få reda på om de 226 klubbmedlemmar som jag identifierat?

Naturligtvis är mantalsuppgifter från ett enda år, undantagsvis från två eller tre år, inte mycket att komma med om vi vill skriva en kollektiv biografi över Allmänna kvinnoklubbens medlemskader, men nöjer vi oss med att få veta vilka dessa kvinnor var, och hur de i stort hade det ungefär vid den tidpunkt de fattade beslutet att gå med i en socialdemokratisk kvinnoklubb, får vi ändå en bild som säger en hel del. Jag skall i det följande redovisa vad jag kom fram till.

Av de 191 kvinnor som blev medlemmar i Stockholms Allmänna kvinnoklubb år 1892 lyckades jag identifiera

97 Regeringsgatan

Nu inkommet: Gardiner, Hvita & Kulörta, Klädnin
 Täckan, Herr- & Damvästar, Koftor, Tricotlif, Domestik
 väf, Servetter, Borddukar, Hvita & Kulörta, Möbeltyg,
 m. m., m. m.

Social-Demokratens

Byrå

är **Appellbergsgatan 50, 1 tr.**
 Telefon **53 73.**

Expeditionen (prenumeration, annonser
 m. m. m. m.) är öppen
 alla dagar utom **söndagar** kl. 11 f. m.
 -3 e. m. och 5-1/2, 9 e. m.

Redaktionen är öppen **alla dagar**
 utom **lördagar** kl. 11
 f. m. -3 e. m. och 6-1/2, 9 e. m. Senare medde-
 landen lemnas till Mällborns tryckeri, David Ba-
 gares gata 3, telefon **79 49.**
 Redaktörens mottagningstid: kl. 12-2, 6-7

Lustresekomiterade

sammanträda i **afton kl. 9,**
Svartmangatan 11.

**Proletärkvinnor,
 Ohoj!**

Alla Stockholms Proletärkvinnor, så-
 väl gifta som ogifta, inbjudas härmed
 till möte i afton kl. half 9, Tunnelga-
 tan n:o 12, 2 tr. upp, U. S.-salen, för
 bildande af en Allmän kvinnoklubb.

Innennen Eder i massa.

Inledningsföredrag hålles af fröken
 Rathou samt hustru Alma Igelbäck från
 Norberg, samt diskussion, där flera kända
 kvinnodebattörer deltaga.

Entré 10 öre.

Genom en stark kvinnoorganisation
 blir faran stor för våra förtryckare och
 bördan lätt för oss själva.

Sårbehandling.

7 Kammakaregatan 7.

OBS. Medel mot reumatisk värk.

Fältskär F. Johnsson.

(Bensårsläkare Larssons efterträdare)

Kl. 11-3. Allm. Telefon 71 18.

8575

Alla kvinn
 trycket. tor
 mötet i aft

Stockholms

Chef: Ho

Mästern Samuel
 Konsul

Herr Tob

Underteckna
Cigarr- och
Håkansson
42 Reger
 Lösnummer af Se

Rökare

Undertecknad rekommenderar härmed sin väl-
 kända Snus- och Tobaksaffär.

A. Westergren,
 56 Regeringsgatan 56.

OBS! Socialdemokraten finnes till försäljning
 8102

**Herrar
 Arbetare.**

Köpen Ert behof af **Mollskinsbyxor,**
Arbetsblusar, Skjortor, Kalsonger,
Strumpor m. m. hos

A. Strömbäck,

23 Tegnérsgatan 23,
 (hörnet af Lustmakaregatan).

Och tillförsäkras Eder goda varor och de billi-
 gaste priser.

OBS. Prima Mollskinsbyxor kr. 2: 40. 8559

Herrhattar

bäst och billigast

14 Stortorget 14

5 Flemminggatan 5.

Svensson & Co.

8062

Innennen eder mangrant på
mötet i afton å U. S.-salen.

De fattiges lif.

Det stundade till pingst, pånyttfödel-

**Proletärkvinnor,
 Ohoj!**

Alla Stockholms Proletärkvinnor, så-
 väl gifta som ogifta, inbjudas härmed
 till möte i afton kl. half 9, Tunnelga-
 tan n:o 12, 2 tr. upp, U. S.-salen, för
 bildande af en Allmän kvinnoklubb.

Innennen Eder i massa.

Inledningsföredrag hålles af fröken
 Rathou samt hustru Alma Igelbäck från
 Norberg, samt diskussion, där flera kända
 kvinnodebattörer deltaga.

Entré 10 öre.

Genom en stark kvinnoorganisation
 blir faran stor för våra förtryckare och
 bördan lätt för oss själva.

Stockholms arbetare uppmanas
 möte, så att de maktgande må se, a
 cialismens omöjlighet", arbetare dock
 kraftigt arbeta för det gamla samhälle
 pens ytterligare skärpning.

Prenumeration emottages å Social

därmed är pänningintresset till freds. för
 Men en del hyresgäster börjar ängslas, ocl
 kanske de också kunna smittas! Då nå
 fattar pänningintresset sin skyldighet, på
 skyldigheten att för all del bevara hy- tig
 rornas, om det ock skall ske genom en hu
 olaglighet. att

Och så befaller värden gårdvaren-vice
 värden-rättstjänaren, att ge en god dag
 i »rätten» och helt enkelt sätta läs för
 lägenheten, medan hyresgästerna äro borta. gj
 Och så vräk packet, de laga formerna ha
 ge vi en god dag! Pänningintresset kv
 framför allt! da

Rättstjänaren lyder, ty han är mera
 kapitalets lydige tjänare än rättens. att
 »Rättvisan» får han alltid tjäna under, gö
 om han också bryter mot dess bud. Men gj
 lyder han icke sin herre, pänningintres- ni
 sets piska, då — adjö!

Så lyder samhällets förnämsta budord. mi

Bland annonserna och mötesuppropen på Social-Demokratens första sida lördagen den 11 juni 1892: en inbjudan till kvinno-
 möte, Proletärkvinnor, Ohoj! Uppropet förstärktes av två radannonser i spalten bredvid. På mötet samma kväll bildades Stock-
 holms Allmänna kvinnoklubb. Foto: Bosse H Eriksson

152. Genomsnittskvinnan var drygt trettio år. Hon var gift och hade 2,5 barn, vilket innebär att rätt många kvinnor bara hade ett barn och ett relativt stort antal hade fyra. Endast sju kvinnor hade flera än fyra barn. På den ena sidan om den dominerande gruppen av yngre gifta kvinnor fanns en grupp äldre kvinnor i åldern 45-60 år och på den andra en grupp unga flickor i åldern 14-20 år. De unga flickorna var i flera fall döttrar till de äldre kvinnorna. Ett fåtal var änkor eller övergivna. Dessutom fanns ett litet antal ogifta medelålders kvinnor.

De kvinnor som kom till klubben var, med mycket få undantag proletärkvinnor dvs arbetarkvinnor, men de tillhörde inte den allra fattigaste delen av befolkningen. Av de 152 kvinnorna hade 35 % egen lägenhet utan inneboende, 15 % hade egen lägenhet med endast en inneboende, 9 % med två inneboende. Endast sex kvinnor hade 3-5 inneboende. Endast två gifta kvinnor var inneboende hos andra familjer. Däremot var majoriteten av de ogifta kvinnorna inneboende antingen hos andra familjer, föräldrar eller arbetsgivare. Endast någon enstaka av de ogifta hade egen lägenhet utan inneboende eller med ett par sådana. De kvinnor som hade egen lägenhet bodde något rymligare (4,7 pers per hushåll) än de som var inneboende (5,2 pers per hushåll).

För gifta kvinnor finns nästan aldrig något yrke angivet på mantalsuppgiften. De kan ha varit hemmafruar, men troligare är att de hade något arbete, såsom städning eller tvätt i andras hem eller någon form av hemindustriarbete. Majoriteten av kvinnornas äkta män var kvalificerade arbetare. Störst var grupperna järnarbetare, snickare och murare. Resten hade en mängd olika yrken. Ett ytterst litet antal hade manschettyrken.

De ogifta kvinnorna försörjde sig som sömmerskor, fabriksarbeterskor, strykerskor och hembiträden. De var till övervägande delen döttrar till kvalificerade arbetare eller hantverkare. Några av de ogifta kvinnorna hade mellan-skiaktyrken såsom fotografibitråde, skolföreståndarinna och handelsidker-ska.

Att döma av det mycket låga antalet ogifta mödrar bör den "moraliska" standarden bland klubbens medlemmar ha varit hög. Endast två av de femtioåtta ogifta kvinnorna hade utomäktenskapliga barn. Den ena hade ett barn, den andra tre.⁴

Av de 152 kvinnorna bodde drygt 40 % i Adolf Fredriks och Johannes församlingar, 20 % bodde i Maria och Katarina. Drygt 10 % bodde på Kungsholmen. Endast en kvinna bodde i Storkyrkoförsamlingen, fyra i Jakobs och två i

Oscars församlingar. Av den resterande fjärdedelen bodde 6-7 % i vardera av de övriga fem församlingarna. Klar övervikt hade Adolf Fredriks församling, där en fjärdedel av kvinnorna bodde. Där låg också klubblokalen på Tunnelgatan. På Upplandsgatan bodde 18 klubbmedlemmar.

Det är intressant att notera de personliga relationerna mellan medlemmarna. Vanligast var att modern kom till klubben tillsammans med sin dotter eller sina döttrar. Vårdinnan tog sin hyresgäst med sig eller hyresgästen bjöd vårdinnan till klubben. Fru i huset gick tillsammans med sin inneboende syster, svägerska eller svärmor. Två eller flera flickor från samma arbetsplats gjorde sällskap. En äldre arbetskamrat tog en yngre med sig. Kvinnor som bodde i samma hus eller i husen bredvid varandra slog följe. I ett hus (Upplandsgatan) bodde inte mindre än sju medlemmar. På sex gator bodde klubbmedlemmar i husen bredvid varandra. På Brännkyrkagatan bodde tre klubbmedlemmar grannar, nämligen i Brännkyrkagatan nr 181, 183 och 185.

Sammanfattningsvis var alltså de kvinnor som gick in som medlemmar i Stockholms Allmänna kvinnoklubb under år 1892 till övervägande delen gifta (cirka 60 %). Av de ogifta kvinnorna var större delen mycket unga och en mindre del i medelåldern. Alla gifta kvinnor, utom två, bodde i egen lägenhet. De flesta ogifta kvinnor bodde i föräldrahemmet. Största antalet klubbmedlemmar hade Adolf Fredrik och Johannes församlingar.

1897: Genomsnittskvinnan var 25,5 år, yrkesarbetande, ogift och barnlös

Hur såg bilden ut för åren 1897 och 1902?

Antalet undersökta medlemmar för dessa perioder är avsevärt mycket mindre än för 1892 och siffrorna måste därför bedömas försiktigare. År 1897 och 1902 fick klubben 39 respektive 53 nya medlemmar. Av dessa har 34 respektive 40 identifierats. Trots den lilla populationen är dock vissa tendenser märkbara.

För de kvinnor som gick in i klubben år 1897 såg åldersfördelningen ut på ett annat sätt än för 1892. Antalet unga kvinnor dvs 16-24 år var nästan tre gånger så stort som för gruppen 43-50 år. Genomsnittskvinnan var 25,5 år, yrkesarbetande, ogift och barnlös.

För år 1902 såg däremot åldersfördelningen ut ungefär som för år 1892. Över hälften av kvinnorna befann sig i åldern 25-29 år. Den andra hälften fördelade sig på 50 % mycket unga

kvinnor å ena sidan och 50 % äldre kvinnor å den andra. Mor-dottermönstret gjorde sig åter gällande. Ett exempel på detta var verkmästareänkan och kappsömmerskan Anna Pettersson och hennes dotter Ruth, även hon sömmerska, senare gift Gustafson och blivande framstående kommunalpolitiker i Stockholm. Ruth blev medlem den 3 mars och Anna den 14 mars 1902. Genomsnittskvinnan år 1902 var 30,5 år och hade 1,9 barn. Att barnantalet ligger så lågt beror på att fler kvinnor utan barn kom till klubben 1902 (26 % av de gifta) än 1892 (3,4 % av de gifta).

År 1897 var endast omkring en tredjedel av kvinnorna gifta, antalet barn låg på 2,2. År 1902 var åter drygt 60% av de nyinskrivna medlemmarna gifta. Av de återstående var för båda åren den absoluta majoriteten aldrig gifta. Endast två var änkor och en fränksild.

Om vi nu tittar på yrkestillhörighet så visar det sig att det största antalet ogifta kvinnor år 1897 försörjde sig som tvätteri- eller sömmerskor. En kvinna var "innehavare av lånebibliotek". År 1902 var den största gruppen sömmerskor och den näst största cigarrarbeterskor. Ingen kvinna uppgav detta år ett intellektuellt yrke. Ingen gift kvinna 1897 och 1902 uppgav något yrke. Yrkestillhörigheten för äkta män och fäder såg för 1897 och 1902 ut på samma sätt som för 1892. Den absoluta majoriteten av äkta män och fäder utgjordes av kvalificerade yrkesarbetare.

Bostadsmönstret såg för år 1897 ut så att 14 av 34 kvinnor hade egen lägenhet, 5 utan inneboende och 8 med 1-7 inneboende. Den största gruppen utgjordes detta år av ogifta kvinnor som inneboende hos andra familjer. De som hade egna lägenheter bodde något rymligare (4,5 pers per hushåll) än de som bodde inneboende (5,8 pers per hushåll). År 1902 hade 29 av 40 kvinnor egen lägenhet, 15 utan inneboende, 14 med 1-4 inneboende. Precis som för år 1892 och 1897 så bodde de med egen lägenhet något rymligare (4,8 pers per hushåll) än de som bodde inneboende (5,2 pers per hushåll). Elva kvinnor var inneboende hos antingen föräldrar (8) eller andra familjer (3).

År 1897 bodde precis hälften av de nyinskrivna medlemmarna på Kungsholmen, tre medlemmar bodde i Storkyrkoförsamlingen. Ingen bodde på Söder och ingen i Jakobs och Oscars församlingar. Resten bodde utspridda på övriga församlingar. År 1902 bodde 9 av 40 kvinnor i Adolf Fredriks församling och 9 i Gustav Vasa. Resten var utspridda på övriga församlingar. Ingen bodde i Oscars församling.

Sammanfattningsvis kan konstateras att år 1897 skilde sig från dels 1892 dels

1897 skilde sig från de övriga åren i undersökningen, 1892 och 1902, genom att de nya klubbmedlemmarna till större delen var ogifta, yrkesarbetande kvinnor. Anledningen var den ökade fackliga agitationen bland dessa kvinnor, vilken i sin tur berodde på att Kommittén för den kvinnliga agitationen hade bildats detta år. På bilden sammanträder Kommittén i Anna Sterkys hem på Kungstengatan i Stockholm 1901. Anna Sterky sitter vid skrivbordet med Kata Dalström bredvid sig till höger. Ingen uppgift om fotograf.

1902 genom att de nya klubbmedlemmarna till större delen var ogifta kvinnor med yrkesarbete samt att Kungsholmen nu var en dominerande stadsdel för de nya medlemmarna och inte innerstaden som 1892 medan de nya medlemmarna år 1902 var spridda över hela Stockholm. Boendemönstret har visat sig stämma för alla åren även när en omräkning gjorts baserad på även de icke identifierade kvinnornas uppgivna adresser.

Anledningen till att 1897 skilde sig från de övriga åren var att detta år utmärktes av en livlig facklig agitation bland yrkesarbetande kvinnor, särskilt i tvätterier på Kungsholmen. Detta år bildades *Kommittén för den kvinnliga agitationen*.⁵ Anledningen till att relativt många nya medlemmar kom 1902 var att rösträttsfrågan var aktuell. En strejk för rösträtt ägde rum detta år och den

första föreningen för politisk rösträtt åt kvinnor (FKPR) bildades i Stockholm.⁶ En mindre, men dock betydelse hade sannolikt bildandet av *Kvinnornas fackförbund* samma år, ett resultat av agitationskommitténs arbete.

Klubbmedlemmarna tillhörde arbetararistokratin

Sammanfattningsvis kan även konstateras att 75 av de 226 kvinnor som identifierats för år 1892, 1897 och 1902 hade egna lägenheter utan inneboende (33 %), 63 hade egna lägenheter med 1–7 inneboende (28 %). Mer än fyra inneboende var högst sällsynt. Den vanligaste inneboendetypen var en ensam man, ofta bror eller arbetskamrat till mannen i huset. Resten av de identifierade kvinnorna (88) innebodde antingen hos för-

äldrar (41) andra familjer eller hos arbetsgivare. Trots att bostadsutrymmet för den absolut övervägande delen måste ha utgjorts av lägenheter på ett rum och kök så bör klubbmedlemmarna ändå bedömas som tillhörande arbetar-klassens övre skikt, eller den s k arbetararistokratin. Klubbmedlemmarnas äkta män, fäder och i något enstaka fall mödrar var kvalificerade yrkesarbetare och hantverkare. Ett litet fåtal hade s k manschetterken. Klubbmedlemmarna tillhörde inte samhällets allra sämst ställda sociala skikt. De dignade inte under stora barnskaror och täta graviditeter. Utomäktenskapliga barn var sällsynta bland dessa kvinnor. Av 95 ogifta kvinnor hade endast 5 utomäktenskapliga barn. Vid sekelskiftet låg siffran för andelen utomäktenskapliga barn av alla födda barn i städerna på 20 %. På

landsbygden låg denna siffra på 11 %.⁷ Endast tre gifta kvinnor innebodde hos andra familjer.

Även om resultatet låter överraskande så borde vi egentligen inte ha väntat något annat. Av någon anledning vill vi gärna tro att alla arbetarfamiljer hade det precis så utfattigt som Hinke Bergegren och andra revolutionärer gärna målade upp, men nästan alla samhällen är skiktade i olika grader av fattigdom och rikedom. Vid slutet av 1800-talet var en sådan skiktning märkbar inom arbetarklassen. Jane Cederqvist har motbevisat ett tidigare vanligt antagande om industriarbetarklassen som den drivande kraften i arbetarrörelsens barndom. Det var hantverkarna som utgjorde det revolutionära elementet. Det var hantverkarna som hade orken och resurserna att organisera sig mot det kapitalistiska system som de ansåg var orsaken till deras utslagning som egna företagare.⁸ När de yrkesskickliga hantverkarna tvingades ta anställning inom industrin utgjorde de tillsammans med yngre yrkesutbildade arbetare den s k arbetararistokratin. Den största delen av medlemmarna i Stockholms Allmänna kvinnoklubb bestod av hustrur och döttrar till män ur arbetararistokratin. Det är inte heller att undra på. Hur skulle de allra fattigaste kvinnorna, dignande av barnskaror och graviditeter överhuvudtaget kunnat komma iväg till en kvinnoklubb? För övrigt är jag inte övertygad om att det fanns några stora mängder av sådana kvinnor. Talet om de stora barnskarorna är, åtminstone för Stockholms räkning, betydligt överdrivet.

För att inga missförstånd skall uppstå tänker jag dröja något vid den här frågan. Det fanns ett antal medlemmar inom klubben som stämmer in på ovan nämnda beskrivning. Det fanns *en* kvinna som delade bostad med tio personer till. Det fanns *några* *enstaka* kvinnor som hade sju barn, men det fanns betydligt fler som bara hade ett barn och som delade sin bostad med endast sin man och detta barn. Det vore roligt att skriva en historia om det lilla samhälle som Stockholms Allmänna kvinnoklubb var för inom klubben fanns proletärsamhället i miniatyr med dess skiktningar från den relativt välbetalde järnarbetaren med hustru och ett till två barn, den något äldre snickaren med en hustru som tjänade några kronor på städning och två vuxna döttrar som arbetade på tvätterier eller med sömnad, till den ogifta modern med sina tre utomäktenskapliga barn och den medelålders "änkan" vars man givit sig iväg till Amerika. Jag skulle kunna skriva en väldigt sorgsen historia om de kvinnor som hade det allra sämst i klubben och jag skulle kunna

skriva en mycket upplyftande historia om de kvinnor som hade det allra bäst. Fyra kriterier på att medlemskader i Stockholms Allmänna kvinnoklubb inte kan räknas till de allra sämst ställda är högt antal gifta, högt antal egna lägenheter, osedvanligt lågt antal utomäktenskapliga barn, högt antal kvalificerade arbetare som äkta män och fäder.

Stannade de kvar?

Hur gick det med kvinnornas medlemskap i Allmänna kvinnoklubben? Stannade de kvar och i så fall hur länge?

De kvinnor som strömmade till Stockholms Allmänna kvinnoklubb under dess olika toppår blev i allmänhet inte långvariga där.¹⁰ Av de 191 inskrivna år 1892 försvann 130 redan under samma eller nästkommande år. Under åren 1894—96 försvann ytterligare ett fyrtiotal av de äldsta medlemmarna.¹¹ Vid 1898 års ingång fanns endast tio av 1892 års medlemmar kvar. Tillsammans med dem som stannat kvar av nyinskrivna 1893—97 hade klubben 1898 omkring åttio medlemmar. 1899 hade siffran sjunkit till nästan hälften av detta antal. Vid sekelskiftet började medlemskurvan stiga igen. En topp nåddes 1902, då rösträttsfrågan var aktuell. Av 1892 års medlemmar fanns då alltså tio kvar. Med ett tillskott av drygt femtio nya medlemmar hade klubben år 1902 åter över hundra medlemmar. 1903 och 1904 var rätt lugna år. Ett tjugotal medlemmar om året kom till. Ett tiotal försvann och bildade en klubb på Söder. 1905 började kurvan peka uppåt med ett femtiotal nya medlemmar under 1905—06. En kulmen nåddes 1907. Då var rösträttsfrågan mycket aktuell och bortåt hundra medlemmar skrevs in. Medlemsstocken var år 1907 i nivå med startårets, närmare 200 medlemmar. Sedan sjönk medlemstalet kraftigt igen under den kommande medlemsperioden, särskilt starkt under åren 1909—10 (storstrejken), ner till omkring åttio medlemmar.

1907—1908 års medlemskader var stor och klubbens aktivitet var vid denna tid på topp. En hel del kvinnoklubbar hade nu bildats runt om i Sverige och år 1907 hölls den första socialdemokratiska kvinnokonferensen med representanter från såväl politiska kvinnoklubbar som fackföreningar för kvinnor eller dominerade av kvinnor. Redan året därpå, 1908, hölls den första socialdemokratiska kvinnokongressen. Då dominerade den politiska aspekten och det var tal om att ett kvinnoförbund skulle bildas, men de som hävdade att rörelsen inte var stark nog för det hade nog rätt. Sextio procent av medlemmarna inom Allmänna kvinnoklubben hade

mindre än ett års erfarenhet av medlemskap. En liten väl sammansvetsad kärna på nio kvinnor (Elin Engström, Amanda Horney, Ellen Johansson, Alma Norsell f Johansson, Lotten Jäderlund, Johanna Larsson, Gertrud och Selma Månsson, Anna Wilhelmsson. Den tionde av de äldsta, Erika Lindqvist, dog 1906) fanns kvar från startåret, de flesta från det första mötet den 11/6. Tillsammans med några trogna som gått in under åren 1893—1905 (t ex Anna och Ruth Pettersson, Anna Karlsson, Anna Sterky, Signe Wessman, Agda Östlund) gav dessa medlemmar klubben stabilitet och kontinuitet.

De drog det tunga lasset och uppträdde nog ibland med en viss ålderns och erfarenhetens pondus gentemot de unga, ivriga, oerfarna och flyktiga nykomlingarna, som kanske hellre drogs till Hinke Bergegrens agitationsmöten i Folkets hus än de slet med klubbens angelägenheter och fackliga frågor.¹² Klubben hade således 1907 en medlemskader på cirka 20 kvinnor med 6—15 års medlemskap (kärnan), 45 kvinnor hade 2—5 års medlemskap och 30 kvinnor som hade varit med högst ett år. Dessutom hade klubben en helt nyttillkommen kader som utgjorde över hälften av medlemmarna. Inom parentes sagt så grämer det mig att jag inte fick tillfälle att identifiera dessa hundra nya kvinnor. Denna storlek nådde klubben, i varje fall före 1930, icke mera upp till.

Från 1910 höll sig medlemstalet mellan åttio och hundra fram till 1917, då en ökning åter ägde rum. Högst var medlemstalet 1919 med 130 medlemmar. Nu var det krigsårens ökade krav på kvinnors arbete, revolutionshändelserna i Europa och rösträtts införande i Sverige, samt icke att förglömma upphävandet av äkta mannens förmynderskap över hustrun, vilka spelade sina roller. Efter 1919 sjönk medlemsantalet successivt fram till 1924 och pendlade sedan mellan sextiofem och sjuttio fram till 1930, då en period inträdde som jag icke har befattat mig med. Jag gissar att frågan om kvinnors rätt till arbete då blev mycket laddad inom klubben.

Gifta alltid i majoritet

Den enda faktor som jag har kunnat följa under hela perioden 1892—1930 är medlemmarnas civilstånd. Av någon anledning var det noga med "fru" eller "fröken" på medlemslistorna. Av dessa framgår att de gifta kvinnorna med undantag för ett enda år — 1897 — har utgjort majoriteten i Stockholms Allmänna kvinnoklubb. Detta är märkligt ur en aspekt. Antalet ogifta kvinnor i Sverige var ända fram till 1930-talet ovanligt högt i förhållande till folkmängden och

Stockholms Allmänna kvinnoklubb vid femtonårsjubileet 1907. Ingen uppgift om fotograf.

jämfört med andra länder.¹³ De ogifta kvinnorna var i högre grad än de gifta självförsörjande och borde bättre ha behövt en organisation att kämpa i. Den gifta kvinnans plats ansågs allmänt vara i hemmet och inte på klubbmöten.

Ur en annan aspekt är det *inte* märkligt att gifta kvinnor alltid varit i majoritet inom kvinnoklubben. Socialdemokraternas paroll har alltid varit att man och kvinna skall kämpa "sida vid sida". Att den gifta kvinnan organiserade sig i kamp stämmer med parollen. Men varför inte i partiarbetet direkt? Dels ville säkert kvinnorna på den tiden diskutera vissa frågor för sig själva, dels var det även så att det manligt dominerade partiet helt enkelt inte brydde sig om socialpolitiska frågor som prostitution och mödrhjälpen. Inte ens kvinnors rösträtt fick den uppmärksamhet den borde fått av ett socialdemokratiskt parti. Vi kan inte heller förutsätta att gifta kvinnor var helt försörjda.¹⁴ En annan fråga som kvinnoklubben drev var upphävandet av det så kallade husbondeväldet.

1897 var som redan sagts ett exceptionellt år. Klubben agiterade då särskilt bland tvätterskorna på Kungsholmen, där löner och arbetsförhållanden var

dåliga. Eftersom de hemarbetande kvinnorna inte hade någon fackförening att kämpa i, vilket många ogifta yrkesarbetande kvinnor hade, huru denna nu än var, utvecklades klubben bl a till en slags fackförening för husmödrar. Särskilt skedde detta under första världskriget då bristen på livsmedel och kläder, på bränsle för belysning och uppvärmning ställde stora krav på kvinnornas uppfinningsförmåga.¹⁵ Ur detta växte en medvetenhet och kunskap fram som så småningom ledde till det vi nu kallar för konsumentpolitik. Under många år hade klubben även en kommitté för beklädnadshjälp åt fattiga barn.

Frågan varför större delen av kvinnorna strömmade ut ur Allmänna kvinnoklubben lika fort som de strömmade in, vågar jag inte ge något entydigt svar på. De flesta föreningar lider av samma problem. Explosionsartad tillströmning när något känns aktuellt för många och så åderlåtning så fort den värsta iver lagt sig och man inser vad ett medlemskap kräver. Allmänna kvinnoklubbens medlemmar hade naturligtvis också samma problem att brottas med som kvinnor alltid haft och har. Hur få tid,

kraft och ro till något mer än vad man, hem och barn kräver?

Kanske ligger det även något i det som Richard Evans säger, nämligen att den svenska socialdemokratin saknade "det motiv som tvingade de tyska socialdemokraterna att göra så stora ansträngningar för att värva sina hustrur och döttrar för kampen". Det tvingande motivet var behovet av att upprätta en "subkultur" på grund av förföljelsen från statens sida. Kvinnornas uppgift i denna subkultur var främst att "befästa den socialdemokratiska familjens ideologiska solidaritet" och att stödja "dess manliga överhuvuds politiska ideal" och "hysa förståelse för hans strävanden".¹⁶ Om således de svenska socialdemokratiska kvinnornas klubbverksamhet kom till på deras eget initiativ och inte först och främst genom påtryckning från deras män så ligger det nära till hands att de inte heller fick något vidare stöd från sina män att stanna kvar i klubben eller delta i dess aktiviteter. Var det dessutom så, att de svenska kvinnorna till skillnad från de tyska, inte i första hand gick in för att "stödja" familjens "manliga överhuvuds politiska ideal" och "hysa förståelse för hans strävanden", utan tvärt-

För tillkallning till mötet
29

Diskussion om "Gasrestriktioner och Brödkontroll."

Gasfrågan inleddes av fru Ulm Johansson, som framhöll hur ingripande gasrestriktionerna i de fattiga hushållen blivit. Arbetsbruderna, som i många fall behövde genom arbete utom hemmet bidra till familjens försörjning, vars beroende av gasen för matlagningen i vida större grad än de rikare hushållen. Gasen var billigare och mera tidbesparande än eldning med ved. Man borde kunna begära att de kom med t. ex. 6000 kr. årlig ink-met och däröver skulle helt avskäras från gasförbrukningen. För förbrukarna kunde sättas en viss gräns: t. ex. att varit hushåll fånga förbruka högst 1 kubm. per dag. Talade ett längre resolutionens förslag.

I debatten instämades från flera håll i inledningsanförandet. Det beslutades att klubben ej skulle göra något särskilt uttalande, utan instämma i det, som gjorts av de gemensamma styrelserna för kvinnoförbundens.

Dessutom uppdrogs åt klubbstyrelsen att försöka få till stånd ett större möte för frågans vidare behandling.

Brödkfrågan inleddes helt kort av ardf. som undlade att det från flera håll framkommit klagomål över att bagarbrödet ej innehåller den bestämde vikt. Vid räkning av 25 orullar hade konstabeln uppläst 45 gr. undersikt. På förfrågan hos folkhushållningskommisionen ang. kontrollen av brödet hade man svarat, att man blott hade att tillse att bagarna ej förbrukar mer mjöl än de ha rätt till.

Stockholms Allmänna kvinnoklubb utvecklades till en slags fackförening för husmödrar, särskilt under första världskriget. Protokollsupplaget återger diskussionen över 'Gasrestriktioner och brödkontroll' på mötet den 2 april 1917.

Foto: Bosse H Eriksson

om hävdade att hans politiska ideal var fel, när han exempelvis motsatte sig kvinnlig rösträtt och husbondväldets avskaffande, då blir det ännu mer förståeligt om det var svårt för kvinnorna

att stanna kvar i klubben. Men vi får väl inte lägga alltför mycket av orsaken på dessa svårigheter. Kvinnorna kanske helt enkelt tröttnade ganska snabbt. I varje föreningsverksamhet finns det all-

tid några tåliga martallar som håller ut i alla väder medan de flesta låter föra sig likt löv dit vinden för tillfället blåser starkast.

Hjördis Levin

NOTER

1. Flood, Hulda: Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Sverige, Sthlm 1960 s 9.
2. Stockholms Allmänna Kvinnoklubbs arkiv (ARAB): Protokoll 11/6 1892. Ibid: Medlemsmatrikel 1892-97.
3. Ibid: Medlemsmatrikel 1892-97, 1898-1907, Ibid: Inskrivningsbok 1894-1907.
Mantalsuppgifter för år 1892-93, 1897-98, 1902-03. Utgångsåren har varit 1892, 1897 och 1902, vilka mantalsuppgifter avser läget i december 1891, 1896 och 1901. Om jag inte har funnit kvinnan i utgångsårens uppgifter, har jag gått vidare till nästa år. Kvinnan kan ha varit inflyttad på uppgiven adress under år 1892. Även i de fall där jag hittat namnet i utgångsårens mantalsuppgift, men adressen inte har stämt har jag gått vidare till nästkommande år. Kvinnan kan ha flyttat inom församlingen under år 1892. I några enstaka fall har jag gått ännu ett år framåt för att få både namn och adress att stämma, exempelvis om mantalsuppgiften av någon anledning varit oläsbar eller bunten har saknats. På så sätt har mantalsuppgifter för år 1894 använts i ett tiotal fall.
På mantalsblanketten finns uppgift om, namn, adress, civilstånd och födelsedatum för alla som är skrivna under en viss familjeföreståndares namn (hustru, barn, inneboende, tjänstefolk). Yrke finns så gott som alltid angivet för hushållern och ofta för inneboende, men mycket sällan för hustrun. Ibland anges även arbetsplatserna. Hyrans storlek anges relativt ofta, men bostadens storlek ytterst sällan. Genom en beräkning baserad på de hyreskostnader som uppgivits har jag kommit fram till att lägenheternas storlek sällan översteg ett rum och kök.
4. Något helt säkert går givetvis inte att säga om detta, då uppgiften endast gäller antalet hemma-

- varande barn vid det aktuella mantalskrivningstillfället. Barn kan ha varit utackorderade. Trots allt stämmer nog bilden in stort. De flesta ogifta klubbmedlemmar bodde i föräldrahemmet och skulle sannolikt haft barnet hos sig om det funnits något. Det var för det mesta de kvinnor som var totalt utan något stöd från anhöriga som lämnade bort sina barn. Dessutom var de här kvinnorna så pass unga att det inte är troligt att de hade hunnit med att få barn.
5. Flood s 39ff.
6. Ibid s 59ff.
7. Carlsson, Christina: Kvinnosyn och kvinnopolitik: En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910, Lund 1986 s 36.
8. Cederqvist, Jane: Arbetare i strejk: Studier rörande arbetarnas politiska mobilisering under industrialismens genombrott. Stockholm 1850-1909, Sthlm 1980 s 21, 23f.
9. Evans, Richard J: Kvinnorörelsens historia i Europa, USA, Australien och Nya Zeeland 1840-1920, Sthlm 1979 s 199, 206f.
10. För kartläggning av medlemsfluktuationen i Stockholms Allmänna kvinnoklubb har följande material använts: Medlemsmatrikel 1892-97, Inskrivningsbok 1894-1907 (innehåller även en uppbördsbok för samma tid), Medlemsmatrikel 1898-1907, 1907-1930, Uppbördsbok 1908-1928.
11. Även om en klubb bildades på Söder år 1894, vilket jag inte är säker på, och därmed drog till sig en del av Allmänna kvinnoklubbens medlemmar, kan det inte ha rört sig om något större antal. Av 1892 års medlemmar kom endast 31 från söderförsamlingar. Många av dem hade redan 1893 lämnat klubben och under 1893-94 kom inte många nya medlemmar.

12. I brev till Kata Dalström skrev Anna Sterky så här: "Man kan bli så ond på kvinnorna för deras småaktiga egoism ty det är intet annat än det som är i vägen, de sitta hemma och bara vänta att andra skall förbättra deras ställning för dem och så springa de på Hinkemöten och njuta av skällningen och skälla själva vidare men göra ingenting i fackf. nej där är de ej med." (1/11 1905.) Överhuvudtaget var Anna Sterky hösten 1905 missbelätnen med kvinnorna i klubben, särskilt med dem som inte varit med så länge, men som ändå trodde att de begrep allt bäst. (Anna Sterky till Kata Dalström brev 29/11 1905.) Hos Anna och Ruth Pettersson "slumrar åtskilligt med Hinketendenser..." skrev Anna Sterky samma höst. (Anna Sterky till Kata Dalström brev 13/12 1905.) Sommaren 1907 var Anna Sterky "...led på kvinnoklubben ty man kan numera ej öppna mun för man kommer i spektakel med medlemmarna, när t o m jag som har ord för att vara hyggelig ej kan komma sams med dem så förstår du hur det är". (Anna Sterky till Kata Dalström brev 25/6 1907.) Året därpå var hon ledsen på en av de nya stjärnorna (Hilma Hofstedt), "som helt gett sig Hinkarna i vild" ... "nu kommer vi väl ej att kunna använda henne mer när hon gör på så sätt". (Anna Sterky till Kata Dalström brev 7/7 1908.) Hilma Hofstedt var inte medlem i Stockholms Allmänna kvinnoklubb utan engagerad som agitator av styrelsen för 1907 års kvinnokonferens, men exemplet visar de problem som de äldre kvinnorna hade att brottas med.
13. Carlsson s 35ff.
14. Ibid s 322f, 186, 44f.
15. Stockholms Allmänna Kvinnoklubb: Protokoll, exempelvis 2/4, 1/10 1917.
16. Evans s 213, 206, 207